

WSTĘP

Rodzina jest podstawową komórką społeczną, stanowi fundament organizacji społeczeństwa i dlatego też jej byt oraz prawidłowość wypełnianych przez nią funkcji (w tym prokreacyjnej, opiekuńczej oraz wychowawczo-socjalizacyjnej) należy do sfery regulacji prawnej. Właściwie funkcjonująca rodzina stanowi warunek odpowiedniego wychowania dziecka, dla którego jest naturalnym środowiskiem. Z kolei prawidłowość procesu wychowawczego stanowi niezbędny warunek przygotowania jednostki do pełnienia funkcji przypisanych w życiu społecznym i politycznym państwa demokratycznego. Dlatego też, niezależnie od innych przyczyn, prawodawca, szanując autonomię rodziny, zdecydowany jest podejmować odpowiednie działania sanujące, jeżeli funkcjonuje ona nieprawidłowo i z uszczerbkiem dla dobra wychowującego się w niej dziecka.

Zakres unormowań prawnych w obszarze ochrony rodziny i dziecka zeterminowany jest w dużej mierze faktem związania się Rzeczypospolitej Polskiej postanowieniami Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r.¹ Konwencja o prawach dziecka ustanawia uniwersalny, minimalny zakres ochrony praw dziecka za pomocą trzech zasad: 1) pełnej i skutecznej ochrony praw dziecka; 2) niedyskryminacji; 3) nadrzędnego interesu dziecka i praw nabytych. Zgodnie z zasadą pełnej i skutecznej ochrony praw dziecka państwa zobowiązują się zapewnić każdemu dziecku prawa zagwarantowane w Konwencji².

Gwarancje wynikające z Konwencji o prawach dziecka determinują postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³. Z kolei unormowania konstytucyjne tworzą oparcie dla podstawowych instytucji prawa rodzinnego szczegółowo uregulowanych w Kodeksie rodzinnym

¹ Dz.U. nr 120, poz. 526.

² B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *O prawach dziecka*, Wydawnictwo Comer, Toruń 1994, s. 14–15.

³ Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

i opiekuńczym⁴. Uznanie znaczenia rodziny dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa i państwa demokratycznego w dużej mierze jest konsekwencją art. 1 Konstytucji: „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”. Dążenie do osiągnięcia dobra wspólnego każe dołożyć szczególnej troski o należyte zabezpieczenie praw jednostek, które same nie są w stanie należycie zadbać o swoje sprawy, czy to z powodu wieku (dzieci i osoby starsze), stanu zdrowia, czy też jakiegokolwiek innego powodu. Z drugiej strony, władze publiczne powinny troszczyć się o stworzenie mechanizmów gwarantujących prawidłowe funkcjonowanie podstawowych instytucji społecznych, a przede wszystkim rodziny, która odgrywa kluczowe znaczenie w procesie wychowania dzieci i przygotowywania ich do wykonywania ról społecznych w demokratycznym państwie.

Troska o zapewnienie należytej ochrony praw rodziny i dziecka przejawia się w wielu gałęziach prawa. W najobszerniejszym zakresie problematyce tej poświęcone są regulacje z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego. Szczególne znaczenie przypisać jednak należy unormowaniom konstytucyjnym. Poszanowanie najwyższej mocy prawnej Konstytucji daje podstawę do postawienia tezy, iż podstawowe gwarancje praw rodziny i dziecka znajdują się w akcie najwyższego rzędu. Rolą ustawodawcy jest tworzenie prawa, które nie tylko będzie niesprzeczne z przepisami konstytucyjnymi, ale również takiego, które w sposób możliwie najpełniejszy będzie rozwijało ich postanowienia. Stąd też na poziomie konstytucyjnym znajdują się instytucje ochrony rodziny i dziecka, rozwijane następnie w szeregu ustawach.

Wieloaspektowość i złożoność problematyki ochrony praw rodziny i dziecka powoduje, że prawo rodzinne uznać należy za najbardziej podstawową, ale nie jedyną gałąź prawa, która zawiera stosowne w tej mierze regulacje. Przede wszystkim duże znaczenie przypisać należy prawu cywilnemu, którego normy, łącznie z normami prawa rodzinnego, tworzą kompleksową całość określającą sytuację prawną osób fizycznych w wymiarze cywilnoprawnym. Niebagatelną rolę dla ochrony rodziny i dziecka mają również przepisy prawa karnego. Tworzą one system represji, które państwo jest władne uruchomić w razie podjęcia działań skierowanych przeciwko członkom rodziny, a zwłaszcza dziecku, pełniąc w ten sposób funkcję gwarancyjną i odstrasżającą. Coraz większe znaczenie odgrywają wreszcie w sferze ochrony praw rodziny i dziecka, podobnie jak w innych sferach życia społecznego, unormowania międzynarodowoprawne, w tym z obszaru prawa Unii Europejskiej.

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 682 z późn. zm.).

Owa wieloaspektowość problematyki ochrony praw rodziny i dziecka znajduje odbicie w układzie niniejszej monografii. Składa się ona z sześciu rozdziałów. W rozdziale I omówiono zagadnienia wstępne związane z podejmowaną problematyką. W pierwszej kolejności omówiona została istota rodziny i dziecka oraz komplikacje związane z przyjmowaniem różnych definicji w rozmaitych aktach normatywnych. Następnie została scharakteryzowana zasada dobra dziecka, wynikająca immanentnie z zasady dobra rodziny, w kontekście pełnionej przez nią roli jako naczelnej zasady prawa. W rozdziale tym zostało również omówione prawo do zawarcia związku małżeńskiego oraz do założenia rodziny.

Przedmiotem rozważań podjętych w rozdziale II jest prawo dziecka do wychowania w rodzinie. W tym miejscu została przeprowadzona wszechstronna analiza prawnej ochrony macierzyństwa i rodzicielstwa, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego oraz prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Analizie zostały poddane odpowiednie przepisy Konstytucji RP gwarantujące poszanowanie tychże praw.

Rozdział III został poświęcony problemowi bezpieczeństwa społecznego rodziny i dziecka. Nie ulega wątpliwości, że wraz z rozwojem cywilizacyjnym i skutecznianiem założeń, które legły u źródeł koncepcji „państwa dobrobytu”, zwiększają się oczekiwania socjalne jednostki i całych grup społecznych. Czołowe miejsce i uwagę władz publicznych powinno zajmować w pierwszej kolejności socjalne zabezpieczenie rodziny jako całości, jak również dziecka jako jednostki wymagającej szczególnej uwagi. Bezpieczeństwo społeczne obejmuje jednak znacznie szerszą gamę rozważań niż tylko zabezpieczenie socjalne. Dlatego też rozważania prowadzone w rozdziale III rozpoczynają się analizą konstytucyjnych uwarunkowań instytucji zabezpieczenia socjalnego rodziny i dziecka. W dalszej kolejności zostało omówione prawo rodziców do skorzystania z urlopu macierzyńskiego z racji na urodzenie się dziecka, prawo dziecka do szczególnej ochrony zdrowia oraz prawo dziecka do nauki.

Rodzina jest naturalnym środowiskiem wychowania dziecka. Dlatego rodzina jako podstawowa komórka społeczna cieszy się szczególnym uznaniem prawodawcy, a jej pomyślność, trwałość i dobrobyt powinny być przedmiotem troski i starań władz publicznych. Niemniej, może dojść do sytuacji, w której dziecko zostanie pozbawione owego naturalnego środowiska wskutek rozpadu małżeństwa stanowiącego fundament rodziny. Dlatego władze publiczne powinny dołożyć szczególnych starań na rzecz ochrony praw dziecka w sytuacji ustania władzy rodzicielskiej. Problemowi temu został poświęcony rozdział IV niniejszej monografii. Omówiono w nim istotę wła-

dzy rodzicielskiej, kwestię ograniczenia i pozbawienia praw rodzicielskich, ochrony praw dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej oraz wpływu rozwiązania małżeństwa na sytuację prawną dziecka.

Szczególną kategorią zagrożeń bezpieczeństwa rodziny i dziecka są zjawiska patologiczne i kryminogenne. Dlatego też w rozdziale V zostały omówione karnoprawne aspekty ochrony rodziny i dziecka. W tej części monografii autor analizuje problemy związane z ochroną przed przemocą domową, ochroną dziecka przed dostępem do pornografii i wykorzystaniem seksualnym, zakazem stosowania kar cielesnych wobec dzieci oraz ochroną nieletnich.

Monografię kończą rozważania poświęcone szczególnym, wybranym przypadkom ochrony rodziny i dziecka. Autor zwrócił uwagę na trzy z nich, mianowicie prawo dziecka do uzyskania obywatelstwa Rzeczypospolitej Polskiej, prawo cudzoziemców do łączenia rodzin oraz problem ochrony praw dziecka w związku z coraz szerszym zjawiskiem instytucjonalizacji związków partnerskich.

Tak szeroko, choć przecież nie wyczerpująco, ujęta problematyka ochrony praw rodziny i dziecka, ma w przekonaniu autora niniejszej monografii odpowiedzieć na pytanie o spójność, logiczność i skuteczność podejmowanych przez władze publiczne środków ochrony. Zdaniem autora do problemu ochrony praw rodziny i dziecka należy podejść w sposób możliwie kompleksowy, przy zastosowaniu metod badawczych pozwalających na ocenę stanu przepisów prawnych z różnych gałęzi prawa. Tylko w taki sposób da się wypełnić postulat tworzenia prawa o możliwie największej użyteczności, rozwiązującego w sposób skuteczny i odpowiedzialny występujące w praktyce problemy ochrony praw rodziny i dziecka.